

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»

Гнип Ігор Ярославович

УДК 322.2(475):(436)”1919/1939”

**ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ
СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ
(20 – 30-х рр. ХХ ст.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук**

Переяслав-Хмельницький – 2012

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у відділі історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Лисенко Олександр Євгенович,
Інститут історії України НАН України,
завідувач відділу історії України
періоду Другої світової війни.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент
Пилипів Ігор Васильович,
Івано-Франківський інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного
університету, завідувач кафедри
гуманітарних дисциплін;

кандидат історичних наук
Гладка Галина Любомирівна,
Івано-Франківський національний
медичний університет,
старший викладач кафедри українознавства.

Захист відбудеться «26» жовтня 2012 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.053.01 у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» за адресою: 08401, Київська область, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, конференц-зал імені В.О. Сухомлинського.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (08401, Київська область, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30).

Автореферат розісланий «25» вересня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

О. Ф. Глоба

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На шляху духовного становлення України велике значення мають релігія як форма суспільної свідомості та церква як важливий інститут громадянського суспільства. Намагаючись заповнити прогалини в цій сфері, що утворилися за радянських часів, сучасна історична наука поступово відтворює цілісну картину місця і ролі Греко-католицької церкви на різних етапах історичного розвитку українського народу, зокрема і в 1919–1939 рр. Для всебічного аналізу цієї проблеми необхідно використовувати нові методичні підходи та альтернативні джерела, серед яких важливе місце посідає періодична преса – основний засіб масової інформації на теренах Східної Галичини у міжвоєнний період. Кожна сфера тогочасного життя знаходила своє відображення на шпальтах галицьких газет. У фокусі публікацій міжвоєнної періодики одне з центральних місць займала діяльність Греко-католицької церкви щодо збереження національної ідентичності українського населення II Речіпосполитої.

Періодичні видання Східної Галичини 20–30-х рр. XX ст. перебувають у полі наукових зацікавлень не лише сучасних українських, а й польських істориків, архівістів, філологів, бібліографів. Про це свідчать напрацювання Науково-дослідного центру періодики Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та Інституту історії журналістики у Варшаві, які мають переважно джерелознавчий характер. На тлі розмаїття наукових праць з історії Греко-католицької церкви та української періодики міжвоєнного періоду характеристика діяльності цієї релігійної структури на сторінках періодичної преси Східної Галичини в 1919–1939 рр. й донині залишається поза увагою вітчизняних учених. Дослідження питання в такому ракурсі дозволить з'ясувати бачення різними політичними, етнічними, соціальними групами регіону ролі Греко-католицької церкви в тогочасному галицькому суспільстві, їхнє ставлення до практичних кроків українського духовенства, спрямованих на розвиток української громади II Речіпосполитої. Адрже кожна газета відображала та оцінювала тогочасні події через призму політичних і соціальних поглядів, які вона репрезентувала.

Вивчення та осмислення цих проблем має не лише наукову, а й суспільну актуальність. Аналіз досвіду досягнень Греко-католицької церкви в політичній, економічній, культурно-освітній, науковій сферах життя галицького регіону в міжвоєнний період та їх оцінок тогочасною громадськістю необхідний для подальшого реформування державно-церковних відносин в Україні та демократизації всіх сфер життя українського суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри загальної історії, правознавства та методики навчання Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди «Історико-правові засади соборності й державотворення в Україні» (номер державної реєстрації 0111U001041).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу широкої джерельної бази, яка переважно представлена українською та польською періодикою Східної Галичини 1919–1939 рр., здійснити комплексне дослідження діяльності Греко-католицької церкви в міжвоєнний період.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

– з'ясувати ступінь наукової розробки досліджуваних проблем, окреслити пріоритетні

напрями для їх подальшого вивчення;

- вивчити стан наукової розробки теми у вітчизняній та зарубіжній історіографії, встановити рівень її джерельного забезпечення;

- показати особливості висвітлення дипломатичної місії греко-католицьких ієрархів на міжнародній арені в міжвоєнний період на сторінках періодичних видань Східної Галичини;

- окреслити участь Греко-католицької церкви у внутрішньополітичному житті II Речіпосполитої, а також позицію української та польської громадськості щодо праці греко-католицького духовенства в цій сфері;

- розкрити основні напрями соціально-економічної діяльності Греко-католицької церкви, відображені на сторінках східногалицької періодичної преси в 1919–1939 рр.;

- висвітлити перебіг громадської дискусії довкола ролі Греко-католицької церкви в процесі виховання української молоді в II Речіпосполитій;

- окреслити напрями діяльності Греко-католицької церкви в сфері культури та науки, а також її оцінки в періодичних виданнях регіону.

Об'єктом дослідження виступає Греко-католицька церква та її образ на сторінках української та польської періодики Східної Галичини міжвоєнного періоду.

Предмет вивчення – діяльність греко-католицьких ієрархів і духовенства в політичній, соціально-економічній та культурно-освітній сферах життя галицького населення упродовж 1919–1939 рр., а також її відображення в тогочасній українській та польській пресі регіону.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію Східної Галичини, тобто трьох сучасних адміністративно-територіальних одиниць західного регіону України – Івано-Франківської (до 1962 р. Станіславської) й Львівської областей, а також Тернопільської області (без її північної частини), представленої Кременецьким, Шумським та Лановецьким районами і північною частиною Збаражчини. Саме ці землі в міжвоєнний період входили до складу II Речіпосполитої.

Хронологічні межі дослідження визначені періодом 1919 р.–1939 р. Вибір нижньої межі пов'язаний із завершенням польсько-радянського конфлікту та встановленням польської влади на території Східної Галичини, верхньої – з початком Другої світової війни та приєднанням західноукраїнських земель до СРСР.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних істориків, релігієзнавців, соціологів, політологів у сфері співвідношення релігії та нації, ролі церкви в процесі націотворення, а також особливостей використання преси як історичного джерела.

Виконання дисертаційного проекту базувалося на використанні комплексу загальнонаукових міждисциплінарних та спеціальних методів.

Загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, компаративний) лягли в основу інтерпретації емпіричного матеріалу, формулювання завдань, теоретичних положень, узагальнень і висновків дисертаційного дослідження, порівняльних характеристик суспільно-політичних та конфесійних процесів, світоглядних систем, політичних платформ тощо.

На стику історії, соціології, релігієзнавства, політології використовувалися міждисциплінарні прийоми, що створило підстави для реконструкції різних вимірів життєдіяльності духовенства Греко-католицької церкви.

Спеціальні методики пізнання історичних явищ застосовувалися з метою відтворення цілісної картини функціонування провідної конфесії регіону у динаміці й усій розмаїтості та суперечності взаємозв'язків з іншими громадськими, політичними й державними інституціями.

Метод просопографії використано для характеристики провідних ієрархів Греко-католицької церкви та інших «дійових осіб» того часу.

На початковому етапі пошуку й опрацювання архівних матеріалів використовувався метод критичного аналізу і класифікації джерел. Системний підхід і перехресне опрацювання матеріалів доповнювалися широким залученням статистичних даних. Більш детально методологія та методика дослідження розглядається в окремому підрозділі дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в ній *уперше* здійснено комплексну реконструкцію образу Греко-католицької церкви на сторінках української та польської періодичної преси Східної Галичини 1919–1939 рр., усебічно висвітлено ставлення громадськості регіону до основних напрямів її діяльності в міжвоєнний період.

Новизна дослідження полягає також у тому, що в ньому

вперше:

- введено до наукового обігу значну кількість нових, невідомих донині, матеріалів і документів із фондів архівосховищ та бібліотек України й Республіки Польща, завдяки чому істотно розширено джерельну базу дослідження цієї теми;

- цілісно схарактеризовано особливості висвітлення участі Греко-католицької церкви у внутрішньо- й зовнішньополітичному житті II Речіпосполитої на сторінках українських та польських періодичних видань Східної Галичини;

удосконалено:

- характеристику найбільш актуальних та дискусійних напрямів соціально-економічної діяльності греко-католицьких ієрархів та духовенства в східногалицькій пресі міжвоєнного періоду;

- підходи до системного аналізу форм і методів праці греко-католицького духовенства у сфері культури та науки, що знайшли відображення на шпальтах української та польської преси регіону;

набуло подальшого розвитку:

- реконструкція громадської дискусії в регіоні навколо ролі Греко-католицької церкви в процесі виховання українців як у навчальних закладах Східної Галичини, так і поза ними;

- положення про залежність публічних оцінок діяльності Греко-католицької церкви в міжвоєнний період від політичного й соціального спрямування періодичних видань, які їх розміщували на своїх шпальтах.

На основі вивчення праць попередників (радянської, польської комуністичної, діаспорної, сучасної вітчизняної та зарубіжної історіографії), а також опрацювання архівних та опублікованих документів, публікацій у періодиці зроблено узагальнення, сформульовано висновки й практичні рекомендації.

У ході дослідження автор сформулював та виокремив низку наукових проблем і тем, що потребують спеціального студіювання. Це, передусім, співпраця духовної еліти в нових історичних умовах, зокрема представників католицького, греко-католицького та іудейського духовенства. Подальшого наукового дослідження потребують сприйняття та оцінки

національними меншинами в сільській місцевості Східної Галичини інформації, поданої на шпальтах тогочасної преси.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що конкретно-історичні матеріали і теоретичні положення, вміщені в праці, придатні для використання в подальшій науково-дослідній роботі істориків, економістів, політологів, краєзнавців, а також підготовки узагальнених праць, науково-методичних посібників, розробки лекційних курсів з історії релігії і церкви в Україні та релігієзнавства. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути корисними для державних та громадських структур у процесі розробки концепцій державно-церковних відносин, пошуку дієвих механізмів українсько-польської співпраці на сучасному етапі.

Особистий внесок здобувача. Викладені положення та висновки дослідження належать дисертантові. У наукових фахових виданнях, що входять до переліку Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за спеціальністю, опубліковано п'ять одноосібних статей. Дисертант має також публікацію, розміщену в збірнику матеріалів конференції, де ним було встановлено рівень насиченості звітів та донесень Міністерства внутрішніх справ II Речіпосполитої про Греко-католицьку церкву матеріалами з періодичної преси міжвоєнного періоду.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертації обговорювалися на засіданні відділу історії України періоду Другої світової війни НАН України.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися на таких наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Українсько-польські відносини сьогодні: потреба «перевантаження» чи продовження» (м. Яремче, 24–26 вересня 2010 р.), Всеукраїнській практичній конференції «Історія міліції України: минуле і сучасність» (м. Івано-Франківськ, 15 жовтня 2010 р.), Міжнародній науковій конференції «Україна – Ватикан: проблеми державно-церковних взаємин у контексті об'єднання Європи» (м. Галич, 26 травня 2011 р.), XV міжнародній студентській науково-практичній конференції «Україна: історія, культура, пам'ять» (Київ, 12–13 квітня, 2012 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації висвітлено у 6 публікаціях, з яких 5 статей опубліковано у фахових наукових виданнях, що входять до переліку Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за спеціальністю.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, списку умовних скорочень, п'ятих розділів (11 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури (536 найменувань), додатків (4 таблиці). Основний текст дисертації складає 165 стор., повний обсяг – 211 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок із науковими програмами, визначено об'єкт і предмет наукового пошуку, хронологічні й географічні рамки, сформульовано мету й завдання, методологічні засади, розкрито наукову новизну одержаних результатів, їх практичне значення та апробацію.

У **першому розділі** «Стан наукової розробки теми, джерела та методологія дослідження» проаналізовано здобутки вітчизняних і зарубіжних учених у вивченні проблеми, подано загальну характеристику джерел і літератури, основних методологічних принципів,

застосованих при написанні дисертації.

Опрацьована спеціальна література містить кілька підходів до висвітлення діяльності ГКЦ упродовж 1919–1939 рр. Це зумовлюється як світоглядним спадком минулих років, так і відмінними політичними й соціальними обставинами розвитку історичної науки в різних країнах. За проблемно-тематичним принципом її можна умовно поділити на чотири групи.

До першої групи належать напрацювання українських та польських істориків міжвоєнного періоду. Окремі з них мають як історіографічний, так і джерелознавчий характер. Зокрема, аналізуючи тематико-змістову специфіку української преси в 20-х рр. ХХ ст., І. Калинович наголошував на перевагах офіційно-політичних та культурно-просвітницьких тем, при висвітленні яких досить часто згадується українське духовенство. П. Сагайдачний у монографії «Вага й сила преси» звернув увагу на можливу дилему використання періодики: для реалізації власних цілей чи «на благо всього народу». Серед основних ілюстрацій до своїх спостережень автор використовував приклади з діяльності Греко-католицької церкви у 20–30-х рр. ХХ ст. та її відображення на сторінках періодичних видань. Підвищена увага суспільства і держави до ГКЦ пояснювалася науковцями особливістю позиції церкви в житті українського населення регіону. Подібних висновків дійшли польські історики М. Феліньські та Г. Которович.

У фокусі досліджень низки тогочасних науковців перебували деякі напрями діяльності ГКЦ. Серед них виокремлюються праці Ю. Дзеровича та І. Свенціцького, які розглядали благодійні акції ГКЦ, а також Ю. Мудрака – про його участь в охороні природних ресурсів регіону. Перебуваючи у вирі подій, науковці міжвоєнного періоду не лише точніше передавали історичну канву, своєрідно виконуючи функції літописців, а й чітко відображали тогочасні настрої етнічної групи, до якої вони належали.

До другої групи віднесено праці радянських істориків та істориків ПНР. Подібна ідеологічна модель державного управління комуністичні партії в СРСР і Польщі серйозно позначилася на цих публікаціях. Саме тому вони досить схожі за своїм змістом, висновками та метою створення. Основні зусилля К. Дмитрука, С. Даниленка, В. Беляєва та їхнього польського колеги Е. Пруса було зосереджено на формуванні міфу про спільність інтересів ГКЦ та ОУН у міжвоєнний період та їхню підпільну співпрацю «за плечима» польського уряду, створення образу священика як основного представника «антинародної, буржуазної політики» II Речіпосполитої.

Значний інтерес становлять публікації польських істориків та журналістів, розміщені на сторінках опозиційних видань упродовж 1976–1989 рр. Автори більшості з них (М. Добрянський, А. Камінський), аналізуючи прорахунки політики польського уряду міжвоєнної доби щодо українців, звинувачували польських урядовців у небажанні пошуку компромісу, пропагандованого українськими поміркованими силами на чолі з ГКЦ. Інші науковці, зокрема П. Ясениця, Й. Куронь, робили основний наголос не на історії польського народу, а на мультикультурній історії Польської держави. Для ілюстрації своєї позиції вчені неодноразово наводили уривки з українських і польських періодичних видань міжвоєнного періоду, що описували соціально-економічні, культурно-освітні та наукові акції ГКЦ, спрямовані на захист інтересів усього населення Східної Галичини.

Наступна група об'єднує публікації діаспорних науковців. Авторами основної маси праць, присвячених діяльності ГКЦ в 20–30-х рр. ХХ ст., за кордоном були представники греко-католицького духовенства (оо. І. Назарка, В. Лаба, І. Хома та ін.). Цікаві матеріали, що

підтверджували або спростовували інформацію з газетних видань міжвоєнного періоду, містять наукові розробки С. Барана, І. Витановича, І. Лебедовича, М. Марунчака та П. Мельничука. А монографії А. Животка та Ю. Тернопільського є основою майже всіх сучасних наукових праць з історії української журналістики та пресознавства.

Нові підходи до вивчення подій спільної українсько-польської історії пропагували представники польської діаспори, які об'єдналися навколо Літературного інституту і видавництва часопису «Культура» в Парижі (Є. Гедройц, В. Збишевський). Серед важливих елементів їхньої українознавчої публіцистики центральне місце посідали дослідження діяльності ГКЦ на теренах Східної Галичини у 20–30-ті рр. ХХ ст. Саме завдяки роботі цієї незначної групи діаспорних учених було зроблено перші кроки для подолання упередженості польського суспільства щодо українців.

Четверту групу охоплюють публікації сучасних українських та польських науковців. Проблематику, що вивчалася, відображено переважно в працях зі сфери журналістики, пресознавства та історії ГКЦ.

Дослідження української преси в сучасній Україні очолює Науково-дослідний центр періодики, структурний підрозділ Львівської національної бібліотеки України ім. В. Стефаника. Саме на базі Центру були опубліковані ґрунтовні праці з історії преси Східної Галичини міжвоєнного періоду О. Дроздовської, М. Романюка та М. Галушко. Запропонована авторами систематизація за тематикою викладеного матеріалу в пресових виданнях спростила характеристику основних напрямів діяльності ГКЦ, які найчастіше обговорювалися на сторінках українських та польських видань 20–30-х рр. ХХ ст.

Основний масив становлять публікації, автори яких використовували галицьку пресу міжвоєнної доби як додаткове джерело у процесі дослідження історії ГКЦ (В. Перевезій, В. Марчук, А. Васьків, І. Андрухів, П. Кам'янський, О. Лисенко). В умовах усвідомлення історичних подій як продукту діяльності конкретних осіб з'явилася низка праць О. Єгрешія та П. Мельничука, присвячених греко-католицьким ієрархам. Деякі напрями діяльності ГКЦ в 20–30-х рр. ХХ ст. стали об'єктами окремих наукових розвідок. Так, з'ясувати особливості перебігу дипломатичної місії греко-католицьких ієрархів на міжнародній арені в міжвоєнний період допомогли дослідження Л. Гентош. Матеріали про участь ГКЦ у внутрішньополітичному житті II Речіпосполитої містять публікації О. Красівського, М. Кугутяка, М. Кучерепи та В. Комара. Соціально-економічні аспекти діяльності ГКЦ розглядаються в працях Р. Якеля і Б. Савчука, особливості пам'яткоохоронної праці греко-католицьких священників – у дисертаційному дослідженні М. Бандрівського, природоохоронної – О. Гайдукевич, добродійної – С. Гнот. Роль ГКЦ у процесі виховання української молоді в II Речіпосполитій з'ясовують І. Мищишин, Г. Білавич, Б. Савчук, Л. Ясінчук. Заходи греко-католицького духовенства сфері культури та науки розглядають Р. Лаврентій, Т. Лупій та Л. Волошин.

Майже кожне дослідження історії II Речіпосполитої в сучасній Польщі містить оцінку ролі і місця ГКЦ у тогочасному суспільстві. Праці А. Айненкеля, Е. Коко, З. Конечного, М. Папежинської-Турек, А. Крохмаль та В. Осадчого наповнені різними за своїм характером судженнями і висновками, їхні автори одностайні лише в одному: Греко-католицька церква сприяла зародженню та поширенню національних і націоналістичних тенденцій в українському суспільстві.

Зміна політичних обставин сприяла налагодженню співпраці між українськими та польськими науковцями. Спільні наукові конференції та семінари дозволили усталити нові підходи до вивчення спільної історії.

Джерельну базу дисертації становлять архівні та опубліковані документи, переважно представлені українськими і польськими періодичними виданнями Східної Галичини 1919–1939 рр.

У процесі дослідження було введено до наукового обігу значну кількість нових, невідомих донині, матеріалів, які зберігаються в газетних фондах Національної бібліотеки України ім. І. В. Вернадського (м. Київ), Державної наукової архівної бібліотеки (м. Київ), Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Національної бібліотеки Республіки Польща (м. Варшава), а також в архівосховищах Центрального державного історичного архіву України у м. Львів (ЦДАУЛ), Державних архівах Івано-Франківської (ДАІФО) і Тернопільської (ДАТО) областей та Архіву актів нових (ААН, м. Варшава).

Аналіз опрацьованої періодики дозволив здійснити характеристику цього джерела згідно з загальноновизнаним принципом розподілу за тематичним походженням на партійно-політичні («Діло», «Громадська думка», «Українська думка», «Український вісник», «Громадський вісник», «Свобода», «Громадський голос», «Світло», «Сельроб», «Земля і воля»), фахово-професійні («Господарсько-кооперативний часопис», «Хліборобський шлях», «Українське життя»), культурно-освітні («Рідна школа», «Українська культура», «Літопис Бойківщини»), церковно-релігійні («Мета», «Нова Зоря», «Богословія», «Добрий пастир», «Неділя», «Христос наша сила») та універсальні («Новий час») часописи. Значний матеріал, присвячений діяльності ГКЦ в 20–30-ті рр. ХХ ст., містить польська преса, яка представляла інтереси проурядового народового («Слово польське», «Кур'єр щоденний», «Голос польський», «Слово народне», «Кур'єр львівський», «Ллострований кур'єр щоденний») та опозиційного поміркованого («Національні справи», «Польсько-український бюлетень») таборів.

Особливістю джерельної бази є також використання вирізок газет та архівних документів, що містять аналіз деяких публікацій українських і польських періодичних видань Східної Галичини міжвоєнного періоду, що зберігаються в архівосховищах України та Республіки Польща. Такі матеріали супроводжуються важливими коментарями відповідних державних установ, громадських і політичних структур, у фондах яких вони зберігаються. Це дозволило з'ясувати реальне ставлення державних органів та громадськості регіону до ГКЦ та її вірних.

Так, серед документів Греко-католицької митрополічної консисторії (Ф. 201) та митрополита А. Шептицького (Ф. 358) у ЦДАУЛ було виявлено значний масив вирізок із української та польської періодики, присвячених діяльності ГКЦ у міжвоєнний період. Матеріали супроводжуються коментарями церковних ієрархів, що дозволяє з'ясувати як рівень достовірності й інформативності джерела, так і ставлення представників духовенства до тієї чи іншої публікації. Подібний характер мають документи, що зберігаються у ДАІФО (Ф. 2. Станіславське воєводське управління) та ДАТО (Ф. 231. Тернопільське воєводське управління, Ф. 282. Підгасцьке повітове управління держполіції).

Важливий пласт джерел було опрацьовано в ААН у Варшаві. Вони представлені переважно документами Міністерства релігійних визнань і громадської освіти (Ф. 14) та Міністерства внутрішніх справ II Речіпосполитої (Ф. 9). Таке розміщення матеріалу говорить про

зацікавлення діяльністю ГКЦ на теренах Польської держави не лише відповідними державними структурами релігійного та освітнього характеру, а й польською поліцією. Особливо рідкісними вважаються конфісковані примірники українських періодичних видань та польські рукописні часописи, що видавалися винятково для потреб польської влади і з якими можна ознайомитися лише в ААН.

Оцінюючи стан джерельної бази, варто констатувати, що її інформативний потенціал є достатнім для розв'язання поставлених наукових завдань.

Методологічною основою дисертації стали теоретичні напрацювання вітчизняних та зарубіжних істориків, релігієзнавців, соціологів, політологів та журналістів із проблем співвідношення релігії та нації, ролі церкви в процесі націотворення, а також особливостей використання преси як історичного джерела.

На переконання переважної більшості науковців, усі релігії мають виразний націоцентричний характер. Богослови багатьох конфесій вважають релігійний чинник обов'язковим елементом етносу (Д. Блажейовський). Інші називають релігію серед його атрибутивних ознак, а також підкреслюють, що релігійний світогляд і практика активно впливають на соціально-економічні, етнічні, політичні, культурні процеси (С. Токарєв, О. Шуба, О. Лисенко, О. Реснт). Незважаючи на різні оцінки місця релігії в процесі становлення нації, аналіз світової історії церкви доводить існування органічного зв'язку між народом і регіоном, де вони постали. Вивчення діяльності ГКЦ у 20–30-х рр. ХХ ст. неможливе без урахування цих особливостей (В. Мокрий, В. Марчук, А. Фартушний).

Для вирішення сформульованих завдань використовувався комплекс загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціальних методів. Загальнонаукові прийоми застосовувалися для постановки мети і завдань, компонування фактологічного ряду, теоретичних інтерпретацій, порівнянь, узагальнень, аналогій, а також висновків (аналіз, синтез, індукція і дедукція).

На теоретичному і тематичному «пограниччі» історії, філософії, соціології, журналістики, політології стали в нагоді міждисциплінарні інструменти дослідження, що сформувало надійне підґрунтя для наукової реконструкції функціонування ГКЦ в широкому суспільному контексті та віддзеркалення цих явищ у тогочасній пресі.

Спеціальні наукові операції, покликані забезпечити всебічне й глибоке пізнання історичного процесу, застосовувалися з метою комплексного відтворення діяльності ГКЦ у розвитку і всьому розмаїтті контактів з іншими акторами суспільно-політичного життя: державними органами, політикумом, іншими конфесіями, громадськими інституціями.

Дослідження вказаної теми за матеріалами періодичної преси потребувало аналізу періодичних видань на основі фронтального чи комплексного методу. З метою підвищення інформативності джерел такого типу застосовувався «контент-аналіз», основними завданнями якого є абстрагування в процесі формалізації, виявлення підтекстів джерела й їх окреме вивчення.

Історичні методики реалізовувалися через генетичний підхід: послідовно розглядалися всі етапи історичних змін, під впливом яких відбувався як розвиток діяльності ГКЦ упродовж 20–30-х років ХХ ст., так і еволюція громадської думки навколо праці греко-католицького духовенства в політичній, соціально-економічній, освітньо-культурній, науковій сферах. Головні напрями діяльності ГКЦ у міжвоєнний період було виокремлено завдяки типологічному методу та включено в єдину систему дослідження за допомогою методу систематизації. Для вивчення

настроїв різних категорій галицького населення щодо ГКЦ застосовувалися методи соціальної психології.

У другому розділі «Характеристика політичної активності Греко-католицької церкви в періодичній пресі Східної Галичини в 1919–1939 рр.» розкривається дипломатична місія греко-католицьких ієрархів на міжнародній арені та участь ГКЦ у внутрішньополітичному житті II Речіпосполитої, з'ясовується позиція української та польської громадськості щодо праці греко-католицького духовенства в цих напрямках.

Закінчення Першої світової війни поклало початок будівництву нової системи міжнародного устрою в Європі. Політичний та адміністративний статус Східної Галичини, а також подальша доля регіону була найактуальнішою темою тогочасної галицької періодичної преси. Незважаючи на політичну, соціальну та культурну поліфонічність, а також національну приналежність, її журналісти, дописувачі та експерти, аналізуючи тогочасну міжнародну ситуацію, одностайно визнавали вагомим представником українських інтересів у світі Греко-католицьку церкву на чолі з митрополитом А. Шептицьким.

Під час свого перебування за кордоном на початку 20-х рр. ХХ ст. глава ГКЦ зустрічався з різними дипломатичними представниками та відомими політиками. Йому вдалося вирішити низку важливих питань, зокрема організувати постачання матеріальної допомоги малозабезпеченим у Галичині. Як зазначала газета «Чех», унаслідок спільної інтервенції А. Шептицького та англійських ЗМІ було звільнено 400 греко-католицьких священиків, які перебували на той час у в'язницях Львова. У ході зустрічі митрополита з главою Католицької церкви останній висловив «папське співчуття українцям, гнобленим поляками», що викликало величезне незадоволення польської громадськості. Упродовж усієї подорожі митрополита на сторінках галицьких періодичних видань систематично підкреслювалося, що його діяльність за кордоном спрямована насамперед на те, щоб допомагати урядові ЗУНР.

22 серпня 1923 р. митрополит вирушив назад до Львова. Зі станції Джядоловце (Польща) його вагон під конвоєм відправили до Познані. Чутки про «арешт глави ГКЦ» викликали широкий резонанс серед української громадськості. Речники польської влади заперечували факт офіційного арешту А. Шептицького. На підтвердження цієї версії у польських виданнях широко висвітлювалася зустріч глави ГКЦ із президентом Польщі. Опозиційна до уряду польська преса висловлювала думку, що лише повернення митрополита до своїх парафіян зможе запобігти публічним виступам у Галичині. Тому, вступаючи у дискусію з проурядовими виданнями, її автори радили президенту прискорити процес від'їзду А. Шептицького до Східної Галичини. Повернення церковного лідера заспокоїло українську громадськість регіону.

У центрі дискусій галицької преси міжвоєнного періоду також перебувало питання дипломатичних зносин греко-католицьких ієрархів з Апостольською Столицею і ставлення останньої до процесу «українізації» ГКЦ (запровадження української мови богослужіння, видання Євангелія українською мовою тощо). Польські проурядові видання підкреслювали не лише антипольський характер таких дій, авторами робилися натяки на їхнє «антипапське спрямування». Однак аналіз джерел засвідчує перебільшення ролі Ватикану в цьому процесі. Переговори Святого Престолу та греко-католицьких ієрархів в кін. 20-х – на поч. 30-х рр. стосувалися насамперед унійних справ. Ватикан засуджував активність ГКЦ у політичній сфері.

Унаслідок необхідності швидкої інтеграції східногалицького українського суспільства до

Польської держави виникла нагальна потреба співпраці польської влади та ГКЦ. Церква була здатна прискорити цей процес. У свою чергу, греко-католицький єпископат за нових політичних обставин був зацікавлений у конструктивних відносинах із державною адміністрацією, без згоди і підтримки якої церкві було б важче зберігати і зміцнювати свої позиції серед галицької пастви.

Узявши на себе роль «захисника українських інтересів», ГКЦ було досить важко відмежуватися від політики. Ця ситуація пояснювалась у середовищі української та польської громадськості не лише національним характером ГКЦ та високоосвіченістю українських священиків, а й протистоянням їхньої діяльності вже за своєю природою комуністичній ідеології, що панувала на «Великій Україні». Тож не дивно, що у міжвоєнний період помітний значний вплив цієї релігійної інституції на функціонування окремих найбільш впливових українських політичних партій, а також просвітницько-культурних організацій.

Польська проурядова преса, розгорнувши акцію спротиву «політизації ГКЦ», вбачала в кожному кроці греко-католицького керівництва щодо захисту українських інтересів у межах II Речіпосполитої лише сепаратистські, антидержавні тенденції. Переважно у негативних барвах подавався матеріал про політичну активність А. Шептицького та його оточення на сторінках радикальних українських та русинських часописів, які звинувачували церковне керівництво в ігноруванні інтересів окремих представників як їхньої пастви (русофільське духовенство й вірні), так і народу, до якого вони належать (робітничий клас, соціалісти тощо).

Українські видання поміркованого демократичного табору всебічно висвітлювали діяльність священиків ГКЦ, намагалися ще активніше залучити їх до політичного життя в регіоні як найбільш прогресивних і освічених представників українського народу. Українська преса релігійного характеру позиціонувала політичні намагання ГКЦ насамперед як прояв піклування про свою паству, вбачаючи в церкві єдину реальну силу на міжнародній та внутрішньополітичній арені. Високо оцінювала намагання керівництва ГКЦ налагодити українсько-польський діалог польська преса поміркованого табору.

Незважаючи на різноманітність оцінок, усі галицькі видання визнавали величезний авторитет ГКЦ серед українського населення регіону і розглядали її керівництво як впливового гравця на внутрішньополітичній та міжнародній арені.

У третьому розділі «Ставлення української та польської громадськості до праці Греко-католицької церкви в соціально-економічній сфері» висвітлюється процес реанімації українського села за участю греко-католицького духовенства, а також роль ГКЦ в організації соціального захисту українського населення Східної Галичини через призму їх відображення на сторінках періодичної преси.

Землі, на яких проживали українці, становили майже 25 % усієї території II Речіпосполитої. Однак за своїми економічними характеристиками вони залишались аграрною периферією, що забезпечувала інші регіони держави дешевою сировиною. Близько 80 % населення Східної Галичини були селянами. Політичні зміни в регіоні після Першої світової війни не принесли бажаних змін у соціально-економічну сферу. Ситуація ускладнювалась наслідками повоєнної руйни, світовою економічною кризою, а також дискримінаційною економічною політикою польського уряду щодо національних меншин.

За умов недостатньої підтримки з боку держави греко-католицьке духовенство активно долучилося до процесу економічного відродження українського села. Цьому сприяла позиція

керівництва ГКЦ, яке вбачало в господарському секторі, що динамічно розвивається, основне підґрунтя добробуту своїх вірних та бажання української громадськості максимально використати авторитет греко-католицьких священиків для розвитку кооперативного руху на місцях, впровадження більш рентабельних методів ведення господарства.

Серед найбільш дійових способів досягнення бажаних економічних змін українська інтелігенція регіону виокремлювала подальший розвиток кооперативного руху. Галицькі періодичні видання відзначали активну участь греко-католицького духовенства в цьому процесі. Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК), створений для координації діяльності української кооперації, насамперед заручився підтримкою керівництва ГКЦ. Зокрема, під егідою митрополита А. Шептицького у Львові щорічно відбувалося «Свято штандарту української кооперації», на якому проголошували привітання найуспішнішим представництвам. Ініціативу глави ГКЦ було підтримано в регіонах, де також стали проводити регулярні повітові кооперативні свята, які обов'язково супроводжувалися святковими богослужіннями.

Однією з провідних тем, що обговорювалася на сторінках періодичної преси Східної Галичини, була українсько-польсько-єврейська конкуренція. Галицькі видання, дискутуючи між собою, намагалися з'ясувати всі особливості такого протистояння та встановити всіх зацікавлених учасників конфлікту. Частина української інтелігенції, а серед них і керівництво ГКЦ, вбачали в цій ситуації лише негативні перспективи для розвитку українського кооперативного руху. Греко-католицькі ієрархи виступили ініціаторами українсько-єврейського діалогу в 30-х рр. ХХ ст., щоб запобігти витісненню українського та єврейського населення з політичного та економічного життя II Речіпосполитої. Однак деякі місцеві греко-католицькі парохі підтримували кардинальні методи боротьби з єврейськими та польськими конкурентами української кооперації. Конфлікт так і не було остаточно врегульовано до початку Другої світової війни.

Для досягнення бажаних результатів в економічній сфері греко-католицьке духовенство продовжувало традицію попередніх років, беручи активну участь у діяльності господарсько-споживчих кооперативів, організації годувально-ветеринарних та освітньо-кооперативних курсів. Українські священики проводили відкриті лекції, семінари, були авторами багатьох статей, пропагуючи передові методи підвищення ефективності ведення сільського господарства та тваринництва.

Крім того, аналіз української та польської періодики міжвоєнного періоду дає підстави констатувати провідну роль ГКЦ у процесі вирішення тогочасних нагальних соціальних проблем українців Східної Галичини. Українські періодичні видання пояснювали важливість добродійних акцій під егідою греко-католицьких ієрархів відсутністю належної підтримки цієї категорії населення з боку Польської держави. Основними джерелами функціонування сфери соціального захисту наймолодших українців, які залишилися без батьківського піклування, зазначалося в часописі «Мета», були кошти ГКЦ та пожертви мирян. Греко-католицьке чернецтво активно працювало не лише у власних будинках для сиріт, а й закладах товариства «Українська захоронка».

За даними періодичної преси, допомога сиротам надавалася завдяки дійовій системі єпархіяльних товариств, які об'єднувалися під керівництвом Українських єпархіяльних комітетів опіки над сиротами, що були організовані в Львові, Станіславові та Перемишлі. Ці установи діяли на чолі з митрополитом А. Шептицьким, єпископами Г. Хомишиним та Й. Коциловським. Члени

товариств намагалися встановити опікунство над жертвами війни, сиротами, залучаючи місцевих парафіян, займалися патронатом покинутих українських дітей, проводили акції попередження смертності серед наймолодших. На утриманні Українських єпархіяльних комітетів перебували декілька захистів у кожній єпархії.

Численні пастирські листи греко-католицьких ієрархів стосовно опіки над убогими та безробітними, постраждалими від повеней, що розміщувалися на шпальтах українських газет, надихали до дій українських парохів. Вони активно долучилися до справи: роз'яснювали важливість добродійної діяльності серед своїх вірних, організовували збірки тощо.

У сфері охорони здоров'я значний авторитет мало товариство «Національна лікарня» імені А. Шептицького, яке керувало будівництвом шпиталів на території регіону. Кошти на реалізацію проектів складали благодійні внески, зібрані за посередництва А. Шептицького, греко-католицького духовенства та українців-емігрантів зі США. Функції медсестер у шпиталях переважно виконували сестри-монахині. Редакція польського часопису «Національні справи» була вражена рівнем підтримки ідеї греко-католицького митрополита. Широке схвалення серед української і польської громадськості Східної Галичини отримала також кампанія глави ГКЦ, спрямована на масове щеплення найбільш вразливого українського населення від туберкульозу.

І хоча діяльність греко-католицьких священників перебувала під пильним контролем поліційних структур та проурядової преси, досягнення ГКЦ у соціально-економічній сфері визнавалися більшістю галицької громадськості як позитивні для розвитку всього регіону.

У четвертому розділі «Громадські дискусії навколо місця Греко-католицької церкви в процесі виховання української молоді II Речіпосполитої» проаналізовано позицію греко-католицького духовенства щодо українського шкільництва та просвітницької роботи серед українського населення Східної Галичини, а також простежено процес обговорення освітньо-просвітницької програми ГКЦ в українській та польській пресі регіону.

Соціальне зубожіння населення Східної Галичини супроводжувалося падінням його освітнього рівня. Тільки незначна частина української молоді могла здобути вищу освіту. Українське шкільництво міжвоєнного періоду перебувало у катастрофічному стані. Національна політика польського уряду лише ускладнювала загальну ситуацію. Тож питання виховання та освіти як важливий фактор збереження національної ідентичності населення регіону постійно дискутувалося серед української галицької еліти. Її представники на сторінках періодичних видань пропонували шляхи виходу з освітньої кризи, пропагували ідеї «української школи», висвітлювали досягнення української громадськості в освітній сфері. У центрі уваги більшості таких статей перебувала діяльність греко-католицького духовенства серед української молоді: нові концепції та підходи до викладання в школі, особливості позакласної роботи з учнями та студентами, пошук парадигми «української освіти».

Більшість освітніх закладів Східної Галичини були державними. Лише після підписання в 1925 р. Конкордату між польським урядом та Ватиканом за ГКЦ були визнано деякі повноваження у державній освітній сфері, зокрема щодо викладання релігії в школі серед своїх вірних. Завдання проводити навчання релігії покладалося на катехитів, обраних ординаріями і затвердженими шкільною владою. На сторінках українських видань «Мета», «Нива», «Добрий пастир» систематично розміщувалися найновіші розпорядження церковного керівництва в цій справі, поради, методологічні розробки тощо. Наперекір домовленостям на найвищому рівні

стосовно викладання релігії греко-католицьке духовенство постійно наражалося на перешкоди з боку місцевої шкільної влади в справі організації навчального процесу.

На переконання української громадськості, навчання в державних закладах за таких умов не вирішувало освітньої проблеми для українського населення, а інколи, з національного погляду, навіть шкодило. Українська еліта, шукаючи підтримки серед широких мас, намагалася втілити в життя свою освітню концепцію, основу якої становило християнське виховання дітей у «своїй» родині та «своїх» навчальних закладах. Систему недержавної національної освіти очолила «Рідна школа». Товариство тісно співпрацювало з греко-католицьким духовенством і церковною адміністрацією. Так, 25 % з усіх провідників «Рідної школи» становили українські священники, а 24 з 69 голів повітових гуртків мали духовний сан. Майже кожне релігійне свято відбувалося під гаслами «Рідної школи» та «християнського виховання». Під час святкових проповідей та повчань духовенство закликало до посильних пожертв на освіту, гроші збиралися також шляхом колядування. У системі недержавної освіти помітне місце посідали навчальні заклади, якими опікувалося греко-католицьке чернецтво.

Діяльність ГКЦ у сфері шкільництва цікавила як польську поліцію, так і прихильників польських поміркованих сил. Вони пильно спостерігали за процесом, збирали інформацію та обговорювали досягнення «Рідної школи» на сторінках своїх періодичних видань. Найбільш точні статистичні дані про стан цього освітнього товариства галицька громадськість отримувала, зокрема, з часопису «Національні справи».

На сторінках української преси Східної Галичини у міжвоєнний період не раз порушувалося питання «українського університету». Глава ГКЦ доклав максимум зусиль для реалізації цього проекту та пропонував відкрити університет на базі Львівської богословської академії. Розуміючи небажання влади переходити до конкретних дій, українські політичні сили, представлені у сеймі, за підтримки ГКЦ запропонували новий проект: створення спочатку хоча б університету для національних меншин регіону. Пропозицію українців підтримали представники єврейського народу в сеймі, однак справу до кінця 30- рр. ХХ ст. так і не було вирішено.

Керівництво ГКЦ, надаючи проблемі виховання та освіти центральне місце у своїй діяльності, активно провадило просвітницьку роботу не лише серед дитячого, а й дорослого населення Східної Галичини. Основними механізмами її реалізації були: праця в українських культурно-освітніх, спортивних установах, релігійно-просвітницьких товариствах та безпосередня освітньо-виховна робота греко-католицького духовенства серед своїх парафіян. Водночас українські світські культурно-освітні та спортивні товариства були зацікавлені у співпраці з ГКЦ. Адже, як зазначалося на сторінках «Польсько-українського бюлетеня», основною повоєнною проблемою українських організацій залишався брак кадрів.

Одним із головних завдань просвітницької роботи керівництво ГКЦ вважало боротьбу з неписьменністю. Польська поміркована преса, обговорюючи українську акцію «Смерть неписьменності», підкреслювала важливу роль співпраці греко-католицького духовенства на чолі з митрополитом А. Шептицьким із товариством «Просвіта» у процесі її реалізації.

Філії, читальні та бібліотеки «Просвіти» були не єдиними українськими просвітницькими центрами в Східній Галичині. Митрополичий ординаріят видав розпорядження, в якому на духовенство покладалася обов'язок засновувати окремі парафіяльні бібліотеки, де кожен міг би позичити на деякий час цікаву для нього книжку, взяти участь у спільному читанні періодичної

преси, обговоренні нової літератури. Запровадження мережі парафіяльних читалень мало на меті не лише максимально розширити можливість доступу сільського населення до бібліотек, періодичної преси тощо, а й створити альтернативу читальням «Просвіти». Партийна боротьба міжвоєнного періоду перенеслася також до будинків товариства. З кожним роком частині греко-католицького духовенства все важче було утримувати філії в культурно-освітніх рамках. У 1926 р. розпочався рух за аполітичність «Просвіти» на чолі з керівництвом ГКЦ.

Прокомуністичні часописи виступили єдиним фронтом проти «клерикальних впливів» у товаристві. На шпальтах «Селянського прапора», «Світла», «Сельробу» часто друкувалися «журналістські розслідування», що мали на меті зменшити вплив духовенства в товаристві. Найбільшого резонансу набули справи, що стосувалися фінансів. У ході такого протистояння погляди стосовно подальшої долі «Просвіти» серед греко-католицького кліру розділилися. Частина духовенства на чолі з митрополитом А. Шептицьким підтримувала ідею вільної участі всіх бажаючих в роботі товариства, однак зі збереженням лише його культурно-освітньої функції. Інші священики на чолі з єпископом Г. Хомишиним засуджували помірковану політику першоєрарха. Вони вважали, що врятувати «Просвіту» від радикальних сил неможливо, а кожен священик, який брав участь у діяльності товариства за нових обставин, лише втрачав свій авторитет серед вірних. За підтримки Г. Хомишина було створено альтернативне «Просвіті» товариство «Скала», а також однойменну мережу читалень.

За активної підтримки ГКЦ на теренах Східної Галичини також стрімко розвивалися молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт» тощо. Незважаючи на значні досягнення ГКЦ на освітньо-просвітницькій ниві, її діяльність, особливо в справі виховання української молоді, неодноразово перебувала в центрі громадських дискусій. Зокрема, на сторінках української та польської преси широко обговорювалися питання необхідності української школи, за яку активно виступало керівництво ГКЦ; політизації деяких просвітницьких товариств й ролі ГКЦ в цьому процесі; створення за участю греко-католицького духовенства альтернативних «Просвіті» культурно-освітніх установ таких, як «Скала», та парафіяльних бібліотек. До обговорення долучались українські представники соціалістичного табору, які виступали за відокремлення церкви від школи та обмеження впливу греко-католицьких священиків у просвітницьких товариствах регіону.

У п'ятому розділі «Галицька преса міжвоєнної доби про сприяння Греко-католицької церкви українській культурі та науці» характеризуються зусилля греко-католицького духовенства в культурній та науковій сферах, подаються її оцінки в періодичних виданнях Східної Галичини 20–30-х рр. ХХ ст.

Українська культура Східної Галичини в міжвоєнний період перебувала під постійною опікою ГКЦ. Діяльність церковного керівництва у цій сфері, особливо митрополита А. Шептицького, високо оцінювалась українською громадськістю регіону. Упродовж 20–30-х рр. неодноразово на шпальтах галицьких газет з'являлися публікації, які підкреслювали важливу роль ГКЦ у процесі розвитку українського живопису, архітектури, музики, музейної справи.

До важливих напрямів суспільної праці ГКЦ належала пам'яткоохоронна діяльність. У вирі військових подій значна частина унікальних зразків мистецької старовини, а серед них рідкісні ікони, церковні книги, опинилися за межами Східної Галичини. Українські газети в 1921 р., посилаючись на інформацію своїх польських колег, часто обговорювали діяльність польської

репараційної комісії у Відні, яка займалася проблемою повернення культурних цінностей її законним власникам. Керівництво ГКЦ намагалося з нею співпрацювати. Завдяки такій взаємодії в регіон було повернуто багато церковних цінностей та інші відомі пам'ятки.

Незважаючи на упереджене ставлення влади до українських музейних закладів, на території Східної Галичини діяло декілька таких осередків. Зокрема Національний музей, Музей церковного мистецтва, що функціонував при Богословській академії, музей Наукового товариства ім. Т. Шевченка та низка регіональних музеїв. Окрім фінансової підтримки цих установ та допомоги в поповненні фондів, керівництво ГКЦ очолило просвітницький рух, спрямований на пропаганду праці українських музеїв серед населення регіону.

Важливою проблемою культурного та релігійного життя першої пол. 20-х рр. керівництво ГКЦ вважало потребу реконструкції низки греко-католицьких храмів. Греко-католицька митрополія закликала всіх відомих українських інженерів та архітекторів того часу долучитися до процесу відновлення таких релігійних об'єктів. Українські періодичні видання підтримали акцію, започатковану ГКЦ. На сторінках часописів почали з'являтися заклики до селянства взяти участь у «толоках» на будівництвах, пожертвувати кошти на реконструкцію своєї церкви тощо.

ГКЦ була зацікавлена у формуванні національного характеру українського мистецтва в регіоні. Митрополит А. Шептицький неодноразово на шпальтах «Української культури» наполягав на пошуку власних шляхів духовного й естетичного розвитку. А це, на думку глави ГКЦ, було можливе лише за умов використання фольклорних джерел та поваги до мистецтва як візантійського Сходу, так і католицького Заходу. У 1930 р. з ініціативи глави ГКЦ виникло Товариство прихильників українського мистецтва, яке мало чималий вплив на українське малярство та музику.

Характеризуючи основні чинники, що сприяли зростанню національної свідомості й рівня культури серед населення, греко-католицьке духовенство на сторінках «Мети» підкреслювало провідну роль театру в цьому процесі. Українські парохі стали засновниками перших тимчасових сільських театральних груп, організовуючи вистави релігійного змісту на Різдво чи Паску. Ознайомлення українського населення з досягненнями української культури найчастіше відбувалось у формі релігійних та національних свят.

Вбачаючи в розвитку української науки важливий крок до становлення української нації, керівництво ГКЦ докладало значних зусиль для організації досліджень у різних наукових сферах, підтримувало роботу низки відомих галицьких науковців міжвоєнної доби. На сторінках періодичних видань греко-католицьких клір підкреслював відповідність такої позиції настановам Апостольської Столиці.

Як зазначає часопис «Мета», важливим центром наукового життя Східної Галичини в міжвоєнний період стало Богословське наукове товариство (БНТ), засноване на базі Львівської греко-католицької духовної семінарії в 1923 р. У періодичній пресі найчастіше обговорювали Академічні вечори, які проводилися під егідою товариства не лише у Львові, а й за його межами. Популярними були виклади, присвячені політичним питанням та проблемам національних меншин у межах II Речіпосполитої. Найбільшого розголосу набули лекції о. Г. Костельника та Ю. Дзєровича, які лише на перший погляд мали богословський, догматичний характер. Піднімаючи питання національної церкви та української мови богослужіння, а також переваги унійної праці під егідою ГКЦ, ці науковці постійно наражалися на критику з боку польських національних сил.

Газети «Слово польське», «Кур'єр щоденний» та інші вбачали в їхній позиції антидержавні закиди, політиканство та власний зиск.

БНТ співпрацювало з низкою інших українських наукових та освітніх установ й організацій. Зокрема, під його опікою перебувало Товариство українських студентів-католиків «Обнова» (ТУСК). Крім того, греко-католицьке духовенство брало активну участь у розвитку науки поза межами різноманітних установ та в урядових наукових програмах, якщо вони відповідали інтересам української меншості. Яскравим свідченням співпраці українських греко-католицьких парохів та польських науковців став проект пошуку та вивчення нових джерел нафти в регіоні.

На основі аналізу української та польської періодичної преси регіону можна стверджувати, що до пріоритетних сфер наукової діяльності, дослідження яких перебували під опікою ГКЦ, належали теологія, історія і географія України, українська філологія та природоохоронна діяльність у межах українських давніх територій. Така зорієнтованість на українознавчі студії лише підкреслює національний характер ГКЦ.

Якщо українська галицька преса часто подавала інформацію про сприяння ГКЦ українському мистецтву та науці в інформативній формі в статтях та повідомленнях, присвячених конкретним подіям культурного та наукового життя Східної Галичини у міжвоєнний період, то публікації польської преси з аналогічної тематики мали переважно оцінні судження і торкалися лише питань, найбільш важливих для польської громадськості регіону. Керівництво ГКЦ та греко-католицьке духовенство нерідко ставали основними персонажами таких статей, а оцінка їхньої діяльності залежала від політичної зорієнтованості того чи іншого польського часопису.

Як українські, так і польські помірковані видання не заперечували значного впливу ГКЦ на подальший розвиток окремих напрямів української культури та науки, які вважалися керівництвом церковної установи найбільш пріоритетними для формування національної ідентичності українського населення регіону, за допомогою фінансової підтримки та використання власного авторитету серед світової громадськості та своїх вірних. Крім того, зазначені часописи не відкидали важливості діяльності ГКЦ щодо пошуку нових шляхів до міжнародного визнання української культури та науки окремими самостійними елементами світової культурної та наукової спадщини.

Розв'язуючи поставлені в дисертаційному дослідженні завдання, автор дійшов **висновків**, які виносяться на захист:

1. Історіографічний аналіз дозволяє констатувати, що в працях українських і польських дослідників міжвоєнного періоду, радянських істориків та істориків ПНР, діаспорних учених та сучасних вітчизняних і зарубіжних науковців висвітлено доволі широкий спектр питань, що стосуються діяльності ГКЦ упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. та функціонування преси Східної Галичини. Українська та польська історіографія міжвоєнної доби, заклавши підвалини вивчення цих питань, часто зазнавала впливів етнічної приналежності її представників. Радянська та польська комуністична історіографії відповідали потребам тогочасної пропаганди та відіграли значну роль у процесі формування багатьох історичних стереотипів, а науковці української та польської діаспори, не маючи доступу до джерельної бази, не могли здійснити ґрунтовні узагальнення. За останні два десятиліття вітчизняна та зарубіжна історична наука збагатилася науковими розробками на якісно новому теоретико-методологічному рівні, що дало можливість

сформулювали та дослідити поставлену проблему на основі широкої джерельної бази та новітніх методологічних підходів.

2. Аналіз українських та польських публікацій 1919–1939 рр. підтверджує, що хоча дипломатична місія ГКЦ на початку ХХ ст. і не досягла своєї основної мети – втілення ідеї української незалежної держави за підтримки світових держав, однак вона сприяла зацікавленню світової громадськості становищем українського населення Східної Галичини. Дипломатична діяльність греко-католицьких ієрархів мала не лише релігійний, а й національний характер, закріпивши у світі за ГКЦ роль гідного репрезентанта інтересів української спільноти. Величезний авторитет ГКЦ серед українців та міцні дипломатичні контакти зі світовими державними й релігійними лідерами не могли ігноруватися польською владою, що призвело до пошуків можливих шляхів українсько-польського компромісу в Польській державі. Аналіз дискусії довкола дипломатичних намагань А. Шептицького вказує на неоднорідність оцінок у польському та українському середовищі стосовно українського питання, що уможливило діалог між ГКЦ та польським урядом.

3. У міжвоєнний період ГКЦ була політично впливовою, фінансово незалежною релігійною структурою, що відповідає образу цієї релігійної структури на сторінках тогочасної періодичної преси Східної Галичини. Спектр оцінок активності ГКЦ на внутрішньополітичній арені мав широкий діапазон та коливався від відкритого осуду до всебічної підтримки і залежав насамперед від політичної спрямованості, а не національного характеру того чи іншого видання.

4. Польська держава не змогла забезпечити повноцінний економічний розвиток та соціальний захист українського населення Східної Галичини. ГКЦ активно долучилася до процесу економічної відродження українського села та за підтримки світської інтелігенції, як у межах II Речіпосполитої, так і за кордоном, стала провідником у справі благодійної діяльності серед українських мешканців регіону. Завдяки греко-католицькому духовенству заклики «спиратися на власні сили» за умов економічної кризи в державі набули реальних обрисів. Більша частина галицької громадськості позитивно оцінювала роботу ГКЦ в цьому напрямі, а окремі її досягнення лягли в основу рекомендацій владою для загальнодержавного впровадження (акція ощадності, дистанційні курси навчання, благодійні збірки тощо).

5. Згідно з публікаціями періодики Східної Галичини міжвоєнного періоду, ГКЦ належала провідна роль у процесі виховання української галицької молоді. Жодна ділянка освітньої сфери – від початкової школи до вищих навчальних закладів – не залишалася без уваги духовенства. Офіційна освітня концепція ГКЦ базувалася на принципах «християнського навчання для української молоді» та «національного виховання, яке не суперечить християнським ідеям». До пріоритетних напрямів просвітницької праці греко-католицького духовенства в цей час належали: боротьба з неписьменністю, з алкогольною та тютюновою залежністю парафіян, організація розгалуженої мережі парафіяльних читалень, підтримка та безпосередня участь в роботі культурно-просвітницьких та спортивних світських товариств «Просвіта», «Сокіл», «Січ», «Пласт» та інших. Кожна ініціатива українського пароха щодо виховання та просвітництва на місцях підтримувалася керівництвом ГКЦ, а успіхи проголошувалися переважною частиною української інтелігенції прикладом для наслідування.

6. ГКЦ неодноразово виступала єдиною опорою українських мистецьких осередків Східної Галичини в міжвоєнний період. Розглядаючи діяльність ГКЦ у культурній сфері, галицька преса

відзначала її вплив у всіх основних мистецьких напрямках: архітектурі, театрі, музиці, живописі тощо. Завдяки підтримці греко-католицьких ієрархів культурні досягнення українців у регіоні не обмежувалися лише місцевими рамками, про них стало відомо в усьому світі як про витвори саме української національної культури. Водночас безпосередня участь ГКЦ в розвитку української науки в міжвоєнний період не суперечила тогочасним догматам Католицької церкви та відповідала насамперед інтересам українського суспільства Східної Галичини. Як українські, так і польські помірковані видання підкреслювали зацікавлення ГКЦ передусім тими сферами української культури та науки, які вважалися її церковним керівництвом найбільш пріоритетними для формування національної ідентичності українського населення регіону.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Гнип І. Роль Греко-католицької церкви у процесі виховання української молоді Східної Галичини в 20–30-х рр. ХХ ст. (на матеріалах галицької преси) // Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – № 15/16. – 2009. – С. 288–295.
2. Гнип І. Образ Греко-католицької церкви на сторінках польського часопису «Національні справи» (20–30 рр. ХХ ст.) // Схід: Всеукраїнський аналітично-інформаційний журнал. – № 4 (104). – липень – серпень. – 2010. – С. 75–79.
3. Гнип І. Громадська дискусія навколо дипломатичної місії Греко-католицької церкви на поч. 20-х рр. ХХ ст. // Схід: Всеукраїнський аналітично-інформаційний журнал. – № 5 (105). – вересень. – 2010. – С. 88–90.
4. Гнип І. Участь греко-католицького духовенства в організації соціального захисту українського населення Східної Галичини (за матеріалами галицької преси 20–30-х рр. ХХ ст.) // Схід: Всеукраїнський аналітично-інформаційний журнал. – № 5 (112). – липень – серпень. – 2011. – С. 98–101.
5. Гнип І. Оцінка діяльності Греко-католицької церкви в польській періодичній пресі 20–30-х рр. ХХ ст. // Інтеграція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. – 2011. – Вип. 21. – С. 272–281.
6. Гнип І. Характеристика Греко-католицької церкви у звітах та донесеннях Міністерства внутрішніх справ II Речіпосполитої (20–30-х рр. ХХ ст.) // Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції [Міліція України: минуле і сучасність], (Івано-Франківськ, 15 жовтня 2010 р.) / Прикарпатський юридичний інститут Львівського державного університету внутрішніх справ. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 153–157.

АНОТАЦІЯ

Гнип І.Я. Діяльність Греко-католицької церкви на сторінках періодичної преси Східної Галичини (20–30-ті рр. ХХ ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Переяслав-Хмельницький, 2012.

У дисертації на основі широкого кола історичних джерел уперше здійснено комплексну наукову реконструкцію образу Греко-католицької церкви на сторінках української та польської періодичної преси Східної Галичини 1919–1939 рр., вивчено позицію громадськості регіону щодо

основних напрямів її діяльності в міжвоєнний період.

З використанням сучасної методології розроблено низку ключових проблем, які відтворюють цілісну картину місця і ролі Греко-католицької церкви в тогочасному житті населення регіону.

З'ясовано особливості відображення політичної активності греко-католицьких церковних ієрархів і духовенства на міжнародній та внутрішньополітичній арені II Речіпосполитої в галицькій пресі 20–30-х рр. XX ст. Доведено, що дипломатична діяльність греко-католицьких ієрархів мала не лише релігійний, а й національний характер, закріпивши у світі за ГКЦ роль представника українських інтересів. Величезний авторитет ГКЦ серед українців та міцні дипломатичні контакти зі світовими державними й релігійними лідерами не могли ігноруватися польською владою, що призвело до пошуків можливих шляхів українсько-польського компромісу в Польській державі. Спектр оцінок активності ГКЦ на внутрішньополітичній арені мав широкий діапазон та коливався від відкритого осуду до всебічної підтримки і залежав насамперед від політичної спрямованості, а не національного характеру того чи іншого видання.

Встановлено, що ГКЦ активно долучилася до процесу соціально-економічного відродження українського села та за підтримки світської інтелігенції, як в межах II Речіпосполитої, так і за кордоном, стала провідником у справі доброчинності серед українських мешканців регіону. Більша частина галицької громадськості позитивно оцінювала роботу ГКЦ у цьому напрямі, а окремі її досягнення були навіть рекомендовані владою для загальнодержавного впровадження (акція ощадності, дистанційні курси навчання, благодійні збірки тощо).

Простежується перебіг громадської дискусії навколо ролі ГКЦ у процесі виховання українців як у навчальних закладах Східної Галичини, так і поза ними. Кожна ініціатива українського пароха стосовно виховання та просвітництва на місцях підтримувалася керівництвом ГКЦ, а успіхи проголошувалися переважною частиною української інтелігенції як приклад для наслідування.

Проаналізовано зусилля греко-католицьких священників у сфері культури та науки, що були окреслені на сторінках періодичних видань міжвоєнного періоду. Розглядаючи діяльність ГКЦ у культурній сфері життя регіону, галицька преса відзначала її вплив у всіх основних мистецьких напрямках. Завдяки підтримці греко-католицьких ієрархів культурні досягнення українців у регіоні не були обмежені лише місцевими рамками, а про них стало відомо в усьому світі як про витвори саме української культури. Водночас безпосередня участь ГКЦ в розвитку української науки в міжвоєнний період не суперечила тогочасним догматам Католицької церкви та відповідала насамперед інтересам українського суспільства Східної Галичини. Як українські, так і польські помірковані видання підкреслювали зацікавлення ГКЦ передусім тими сферами української культури та науки, які вважалися її церковним керівництвом найбільш пріоритетними для формування національної ідентичності українського населення регіону.

Ключові слова: Греко-католицька церква, періодична преса, II Річпосполита, українська та польська громадськість, Східна Галичина, міжвоєнний період.

АННОТАЦІЯ

Гньп И. Я. Деятельность Греко-католической церкви на страницах периодической прессы Восточной Галичины (20–30-е гг. XX в.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Переяслав-Хмельницький, 2012.

В диссертации на основе широкого круга исторических источников впервые осуществлена комплексная научная реконструкция образа Греко-католической церкви на страницах украинской и польской периодической прессы Восточной Галичины 1919–1939 гг., изложена позиция общественности региона и её отношение к главным направлениям её деятельности в межвоенный период.

С помощью современной методологии раскрыто несколько ключевых проблем, иллюстрирующих целостную картину места и роли Греко-католической церкви в жизни населения региона того времени. Во-первых, установлены особенности отображения политической активности греко-католических иерархов и духовенства на международной и внутривнутриполитической аренах II Речи Посполитой в галицкой прессе 20–30-х гг. XX века. Изучены наиболее обсуждаемые в обществе направления их социально-экономической деятельности. Исследуется ход общественной дискуссии о роли Греко-католической церкви в процессе воспитания украинцев как в образовательных учреждениях Восточной Галичины, так и за их пределами. Проанализированы ведущие направления греко-католических священников в сфере культуры и науки, определённые на страницах периодических изданий межвоенного периода.

Ключевые слова: Греко-католическая церковь, периодическая пресса, II Речь Посполитая, украинская и польская общественность, Восточная Галичина, межвоенный период.

ANNOTATION

Нур І. Я. The activities of the Greek Catholic Church in the periodical press of Eastern Galychna (20 – 30 years of XX-th century). – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of historical sciences, speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – SHEI "Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Grygorii Skovoroda", Pereyaslav-Khmelnytskyi, 2012.

The dissertation is based on a wide range of historical sources which reveal the image of the Greek Catholic Church in Ukrainian and Polish periodical press of Eastern Galychna in 1919 – 1939 years of XX century. The position of public of Galychna region concerning the main trends of Church activities in the interwar period is also studied.

Some key problems on the place and role of the Greek Catholic Church in the life of population of abovementioned region at that time are depicted using new methodological instruments.

The peculiarities of reflection of political activities of creek catholic bishops and clergy in the international and domestic arenas of Richpospolyta II in the press of Calychyna in 20 – 30 years are highlighted along with the most discussed trends of their socio-economic activities. The course of public debate on the role of the Greek Catholic Church in the upbringing of Ukrainians in educational institutions of Eastern Galychna and beyond is investigated. The parameters of the Greek-Catholic priests' activity in the field of culture and science depicting in periodicals of the interwar period are analyzed.

Keywords: Greek-Catholic Church, periodical press, Richpospolyta II, Ukrainian and Polish public, Eastern Galychna, interwar period.